

*Донченко О. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПРОЯВ ПРИНЦИПУ ГУМАННОСТІ В ДЕЯКИХ ГАЛУЗЯХ ПРАВА

Анотація. Стаття присвячена здійсненню теоретико-правового аналізу гуманізму як принципу правотворчої діяльності.

Принцип гуманізму, на основі якого має здійснюватися правотворча діяльність усіма уповноваженими суб'єктами, – це гуманістичний зміст норми права. Він передбачає певні вимоги, зокрема, щодо адекватного відображення в змісті нормативно-правових актів загальнолюдських цінностей, закріплення в них основних соціальних умов ефективної реалізації прав і свобод людини й громадянина, їх рівність, вчасний захист і відповідність прийнятих нормативно-правових актів міжнародним договорам і стандартам.

Звернено увагу на те, що в юриспруденції гуманізм виступає як принцип права, як вихідний і зв'язуючий компонент між усіма існуючими принципами права, що дає змогу імплементувати та трансформувати його вимоги до всіх державно-правових категорій, зокрема і правотворчості. Нормативно-правові акти, як результат правотворчої діяльності, мають відображати всі загальнолюдські цінності.

Акцентовано на тому, що, враховуючи наявні очевидні відмінності між усіма принципами правотворчості, їхню неоднакову суть і зміст, спрямованість і значення, очевидно є певна змістовна близькість між ними саме завдяки принципу гуманізму. Визначальне місце та вихідна роль належать принципу гуманізму, тому що реалізація всіх основоположних принципів правотворчої діяльності, їх трансформація і імплементація у праворегулятивну площину відбувається на основі і за допомогою принципу гуманізму.

Визначено, що у правотворчій діяльності принцип гуманізму є фундаментом і має однаковий прояв абсолютно у всіх галузях права, проте відображення і вплив деяких його вимог різняться. Це залежить від специфіки і характеру правовідносин тієї чи іншої галузі права, а також способів владного впливу на ці відносини, тобто від предмета і методу правового регулювання. Звернено увагу на такі галузі права, як конституційне право, цивільне та кримінальне. Наприклад, реалізація всіх вимог принципу гуманізму забезпечується і гарантується насамперед Конституцією України, де визначено пріоритет загальнолюдських цінностей, закріплено принципи соціальної справедливості, утверджено демократичний і гуманістичний вибір народу України, задекларовано прихильність України загальновизнаним нормам міжнародного права. Для цивільного права гуманістичний зміст норми права передбачає юридичну рівність учасників цивільних правовідносин, їхнє вільне волевиявлення, майнову самостійність тощо. Для кримінальної та кримінально-виконавчої галузей права головною засадою є справедливість, і реалізація принципу гуманізму дає змогу перетворити кримінальне право з репресивного інструмента на інструмент профілактики та запобігання злочинності. Підкрес-

лено, що найголовнішою в кожній галузі права є реалізація вимог принципу гуманізму так, щоби створити адекватний баланс інтересів усіх учасників правовідносин, рівність сторін, неможливість зовнішнього примусу тощо.

Ключові слова: правотворча діяльність, принципи правотворчості, гуманізм, рівність, справедливість.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні правотворчість, як процес творення норм права, є досить важливим і складним явищем, яке потребує певного переосмислення та вироблення ефективних, науково обґрунтованих шляхів свого вдосконалення. Комплексне наукове дослідження правотворчих процесів передбачає дослідження всіх аспектів, що характеризують порядок розроблення, прийняття та введення в дію нормативно-правових актів. Одним із важливіших напрямів є дослідження принципів правотворчості, їхнього змісту та системи.

Такі принципи правотворчої діяльності, як законність, демократизм, науковість, професіоналізм, гласність, наступність, оперативність, системність, дотримання юридичної техніки, випереджачого реагування правотворчої політики, відображення суспільної думки та концептуальності правотворчої політики тощо, є невіддільними від неї, забезпечують її ефективність і являють собою фундаментальні положення, які покладені в її основу.

Визначальне місце в системі принципів правотворчості посідає принцип гуманізму, втілення у правотворчу практику якого пов'язано з основними вимогами формування та розвитку громадянського суспільства, правової держави, а також ефективного функціонування всієї правової системи, оскільки він відіграє вихідну роль у всій системі основоположних принципів права та забезпечує системний взаємозв'язок між ними.

Як уже було зазначено в попередніх дослідженнях, правотворчість є одночасно і діяльністю, і явищем, і процесом, які «напряму пов'язані з формою і типом держави, механізмом реалізації її функцій, особливостями системи права, рівнем правової свідомості та правової культури суб'єктів права тощо» [9, с. 232]. Такий взаємозв'язок правотворчої діяльності зі всіма елементами правової системи передбачає певний динамізм її принципів, серед яких найбільше значення має принцип гуманізму, який означає особливе ставлення до людини як найвищої цінності життя. Дійсно, «багато дослідників розглядають феномен гуманізму як відкриту систему або світогляд, що динамічно розвивається» [3, с. 38].

Мета статті.

1. Провести теоретико-правовий аналіз гуманізму як принципу правотворчої діяльності.
2. Дослідити відображення і вплив гуманізму як принципу правотворчої діяльності в деяких галузях права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи правотворчості досліджувалися у працях таких учених, як В. Косович, Ю. Глушенко, Ю. Делія, В. Шаган, Є. Гетьман, С. Чабур тощо. Проте в наукових дослідженнях питання впливу гуманізму на правотворчі процеси, відображення його вимог в галузях права розглядаються фрагментарно, що і зумовило написання статті. Цікавими є праці таких авторів, як Н. Орловська, Н. Оргинська, С. Чеботарьов, Л. Шумна, О. Олійник, Н. Славова, С. Гусарев тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не вдаючись до детального аналізу наукових поглядів щодо питань принципів правотворчості та їхньої системи в теорії права, оскільки у нас інші завдання, зупинимося на принципі гуманізму, аналізі навчальної та наукової вітчизняної літератури.

Гуманізм (від лат. *humanus*, у науковий обіг введений Ф. Нітгаммером, 1808 р.) – це вища самодостатня значимість людини і все антилюдське; за словником В. Даля «гуманний» – це людяний, милосердний, люблячий ближнього; за словником С. Ожегова – це людяність у суспільній діяльності, у ставленні до людей; в «Юридичній енциклопедії» «гуманізм» – загальна міра свободи, рівності та справедливості в суспільстві, що повинна визначати конкретний зміст правової норми [15, с. 607–608].

У науковому дослідженні гуманізму як принципу права С. Чеботарьовим звернено увагу, що гуманізм – це багатозначне явище, представлене в кількох смислових значеннях: назва руху, ідейних напрямів в епоху Відродження; назва сфери теоретичного знання (гуманітарні науки); визначення моральних якостей людини; як фактор усебічного розвитку особистості; виявлення особливого ставлення до людини; як принцип світогляду тощо [14, с. 205].

Можемо сказати, що гуманізм – це явище і феномен, ціннісна характеристика, предмет і об'єкт дослідження багатьох галузей науки, сенс і зміст якої розглядаються в межах історії, філософії, соціології, політології, педагогіки тощо. В юриспруденції гуманізм виступає як принцип права, як вихідний і зв'язуючий компонент між ними, що дає змогу імплементувати та трансформувати його вимоги до всіх державно-правових категорій.

У правотворчій діяльності гуманізм є тим підґрунтям і основоположною засадою для інших принципів, зокрема законності, демократизму, гласності, відображення суспільної думки та концептуальності правотворчої політики тощо. Наприклад, як уже було зазначено в попередніх дослідженнях, «принцип законності, на основі якого має здійснюватися правотворча діяльність усіма її суб'єктами, передбачає певні вимоги, зокрема, щодо дотримання певної процедури прийняття нормативно-правових актів, адекватного відображення в їхньому змісті загальнолюдських цінностей та правових ідеалів, належної відповідності вже наявним актам» [9, с. 232], тобто принцип законності в правотворчій діяльності містить, окрім іншого, і вимогу щодо гуманістичного складника.

У навчальній літературі зазначено, що гуманізм як принцип правотворчості передбачає: «... нормативно-правові акти повинні формулювати, захищати загальнолюдські цінності, природні права людини, створювати умови і механізми їх втілення в життя» [2].

Іншими авторами підкреслено, що принцип гуманізму означає, що «юридичні норми мають закріплювати та охороняти

соціальні умови, необхідні для здійснення і захисту основних прав людини, прав народу (нації), прав людства» [1]. О. Скакун, окрім вищезазначених ознак, звертає увагу, що гуманізм у правотворчій діяльності передбачає формування нормативно-правових актів на засадах міжнародних стандартів прав людини, а також створення умов і механізмів їхнього втілення в життя суспільства і держави [11].

У науковому дослідженні гуманізму як феномена і як світоглядного принципу нової парадигми освіти С. Жуков, провівши аналіз багатьох думок і поглядів щодо зазначеного питання, звертає увагу на те, що гуманізм – це відкрита система, яка динамічно розвивається і яка включає в себе погляди, уявлення, моральні принципи, які заперечують усі види нерівності між індивідумом і суспільством, а також практичні дії, які реалізують цей принцип у економічній, політичній і юридичній сферах буття [3, с. 39]. Оскільки ця система динамічна та відкрита, то цілком закономірним є те, що вона наповнюється різним змістом у різні історичні епохи та піддається трансформації та змінам.

Можемо припустити, що гуманізм як принцип правотворчості – це відкрита система, яка динамічно розвивається і яка включає в себе створені суб'єктом правотворчості умови для втілення в життя матеріальних і духовних потреб людини, заперечуючи всі види нерівності між індивідумом і суспільством, а також практичні дії, які реалізують цей принцип, тобто гарантії з боку держави.

Принцип гуманізму у правотворчій площині передбачає спрямованість нормативно-правового акта на максимальне задоволення матеріальних і духовних потреб людини, затвердження і захист гуманістичних засад права, а також «спрямований на захист громадян від протиправних дій, виховання особистості в дусі поваги до моральних цінностей, поваги до людини» [13, с. 70]. Погоджуємося, що «... гуманістична спрямованість – це ставлення до особистості як до найвищої цінності та визнання її права на свободу, щастя, вільний всебічний розвиток, максимальний прояв своїх можливостей та здібностей» [3, с. 38].

Отже, принцип гуманізму в правотворчій діяльності реалізується через закріплення в нормах права основних соціальних умов, в яких відбувається ефективна реалізація тачасний захист основних прав і свобод людини й громадянина.

Деякі науковці звертають увагу на змістову відповідність принципів правотворчої діяльності, принципів права та нормативно-правових актів, що «простежується через характеристику правових явищ, окреслених принципами, позначеними термінами «верховенство права» та «гуманізм» [5, с. 5]. Як зазначає В. Косович, хоча терміни «верховенство права» та «гуманізм» в науковій літературі використовуються і як окремі, і як паралельні, проте «визначення змісту понять, позначених цими термінами, вказує на їх єдність, оскільки у них ідеться про необхідність пріоритету загально визначених невіддільних прав та свобод людини і громадянина у сфері юридичного регулювання суспільних відносин» [5, с. 5]. Далі, автор, посилаючись на розвідки інших дослідників, підкреслює, що принцип гуманізації права – це поступове втілення в норми права загальнолюдських принципів права, розширення законодавчого закріплення основних прав людини, піднесення рівня соціальної справедливості правового регулювання тощо.

Слушною видається і думка Н. Славової, яка зазначає: «Гуманізм – це визнання людини вищою соціальною цінністю за допомогою визначення та захисту її прав, свобод через правотворчість» [12, с. 135], тобто нормативно-правові акти, як результат правотворчої діяльності, мають відображати загальнолюдські цінності.

Отже, принцип гуманізму, на основі якого має здійснюватися правотворча діяльність усіма її суб'єктами, – це гуманістичний зміст норми права. Він передбачає певні вимоги, зокрема, щодо адекватного відображення в змісті нормативно-правових актів загальнолюдських цінностей, закріплення в них основних соціальних умов ефективної реалізації прав і свобод людини й громадянина, їх рівність, вчасний захист і відповідність прийнятих норм міжнародним стандартам.

Результатом здійснення всіх форм правотворчості (законодавчої діяльності та підзаконної правотворчої діяльності) є нормативно-правовий акт, яким встановлюються нові, змінюються або припиняють свою дію чинні норми права. Уповноваженими суб'єктами мають бути реалізовані всі вимоги принципу гуманізму, проте в реальному житті можемо спостерігати певні особливості та колізії його відображення в деяких галузях права.

Як зазначається в наукових дослідженнях, принцип гуманізму – це конституційний принцип, оскільки визнаний на міжнародному рівні, задекларований у Конституції та пронизує всі галузі права, всю правову систему будь-якої цивілізованої держави [14, с. 208], тобто Конституція і є гарантією забезпечення та реалізації гуманістичних засад правотворчої роботи.

Варто згадати статтю 3 Конституції України, а саме те, що «... людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4], що передбачає визнання соціальною цінністю людської особистості, проголошення та захист її прав, свобод, законних інтересів і забезпечення гарантій їх реалізації.

Усі прийняті нормативно-правові акти мають відповідати Конституції, чинним законам, ратифікованим міжнародним договорам чи угодам, а також загальним принципам міжнародного права. Наприклад, статтею 8 Основного Закону встановлено, що Конституція має найвищу юридичну силу, а всі інші нормативно-правові акти приймаються на її основі і повинні відповідати їй.

Отже, в процесі творення норм права будь-яким суб'єктом правотворчої діяльності в будь-якій галузі вкрай важливу і вихідну роль відіграє принцип гуманізму, реалізація вимог якого забезпечується і гарантується насамперед Конституцією України, де визначено пріоритет загальнолюдських цінностей, закріплено принципи соціальної справедливості, утверджено демократичний і гуманістичний вибір народу України, задекларовано прихильність України загальноновизнаним нормам міжнародного права.

Погоджуємося з тими дослідниками, які зауважують, що проявлення вимог принципу гуманізму правотворчості в різних галузях права суттєво різняться. Наприклад, С. Чабур щодо сфери кримінального права, з посиланням на інших авторів зазначає: «Реалізація принципу гуманізму дає змогу перетворити кримінальне право з репресивного інструмента на інструмент профілактики та запобігання злочинності». Дієвість принципу гуманізму у кримінальному праві «проявляється у застосуванні максимально м'яких форм кримінально-правового впливу

з метою забезпечення не стільки покарання, скільки перевиховання правопорушника» [13, с. 69], і таким чином підвищити загальну ефективність боротьби зі злочинністю.

Розглядаючи актуальні аспекти розвитку кримінального законодавства України в контексті гуманізації та лібералізації, професором Н. Орловська зазначила, що останні зумовлені вираженою характерністю та видимістю їхнього впливу на формування нормативного тексту. Авторкою зазначено, що «... гуманізація – це сфера визначення специфіки заходів кримінально-правового впливу. В цьому плані пом'якшення покарання далеко не повністю вичерпує смислове навантаження гуманізації. Остання являє собою проблему, вирішення якої має будуватися не тільки на пом'якшенні кримінально-правового впливу на особу, яка вступила в конфлікт із законом, але й на розширенні можливостей захисту прав та інтересів потерпілих від кримінальних діянь» [7, с. 95–96].

Розмірковуючи про лібералізацію та гуманізацію кримінального законодавства, Н. Орловська звертає увагу, що є групи діянь, стосовно яких через надвисоку соціальну шкідливість і надзвичайний резонанс, суттєва лібералізація та гуманізація не на часі, хоча оптимізація кримінально-правових заборон не виключається. Наприклад, корупція, державна зрада, сепаратизм тощо. При цьому «доцільність гуманізації можна обговорювати, зокрема, в плані чіткої регламентації в КК питань звільнення від покарання та його відбування для осіб, які, перебуваючи в лавах так званих «ДНР/ЛНР», не вчинили тяжких злочинів» [7, с. 98].

Погоджуємося, що «... кримінальне законодавство – один із наріжних каменів будь-якої правової системи, воно втілює кумулятивний ефект всього національного правового регулювання як позитивних, так і негативних аспектів останнього» [7, с. 93]. Справді, кримінальне право характеризується високою бланкетністю кримінально-правових заборон, а кримінально-правові положення залежать від юридичних приписів інших галузей права, і тому кримінально-правові приписи вимушено «накопичують», зокрема, недоліки та протиріччя, притаманні так званим позитивним сферам регулювання [7, с. 93].

Деякі автори зазначають, що «... принцип гуманізму імплементується в одну із загальних засад кримінального провадження – верховенство права». [5, с. 5], коли кримінальне провадження відбувається з додержанням принципу верховенства права, тобто людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями. У Кримінальному процесуальному кодексі складники принципу гуманізму охоплюють такі засади кримінального провадження, як рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла та іншого володіння особи, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності тощо [5, с. 5].

Щодо сфери кримінально-виконавчого права, можемо констатувати, що принцип гуманізму втілюється в особливому підході до застосування санкцій кримінальної норми, що передбачає не тільки і не стільки покарання злочинця, скільки його виправлення та повернення в суспільство як повноцінного індивіда [13, с. 69].

У науковому дослідженні щодо співвідношення принципів гуманності та ефективності під час притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності Н. Оргинська звертає увагу на наявність колізії між принципом гуманності щодо неповнолітніх та ефективністю кримінального правосуддя.

Авторка дійшла висновків, що гуманізм у застосуванні щодо неповнолітніх кримінальної відповідальності є дійсно необхідним заходом, що продиктовано нормами міжнародного та вітчизняного законодавства, адже неповнолітні є особливими учасниками суспільного життя, а мета покарання – це виправлення, перевиховання засуджених і запобігання вчиненню нових злочинів. І все ж таки ті санкції, що застосовуються до неповнолітніх, мають відповідати принципу гуманності, але бути ефективними. Наприклад, неефективними є примусові заходи виховного характеру, що застосовуються до особи у разі звільнення від кримінальної відповідальності, а кращим варіантом може бути застосування покарання у вигляді громадських робіт [8, с. 308].

У науковому дослідженні принципу гуманізму в кримінальному праві О. Олійник підсумовує, що «... по-перше, не потрібно забувати, що універсальним засадничим положенням кримінального права є його справедливість; а по-друге, повинен існувати здоровий компроміс між правами і свободами осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, правами і свободами потерпілих осіб, суспільства, держави та інтересами осіб, які в тією чи іншою мірою залежать від подальшої долі самого засудженого» [6, с. 288]. Цілком погоджуємося з такою думкою.

У системі приватного права принцип гуманізму «виступає інструментом для практичної реалізації фізичними та юридичними особами своїх прав, свобод і законних інтересів; проявляється в таких напрямках його розвитку, як посилення захисту немайнових прав і становлення інституту безвинної відповідальності» [13, с. 69].

Щодо інституту соціального обслуговування в галузі права соціального забезпечення, то варто нагадати про нещодавно прийнятий Закон «Про соціальні послуги», в преамбулі якого зазначено, що він «... визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їхніх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах» [10], що говорить про те, що соціальне обслуговування побудовано на гуманістичних засадах. Звісно, в процесі прийняття такого соціального акта гуманізм має виключне значення, що й закріплено в статті 3 Закону, а саме «... надання соціальних послуг здійснюється на принципах гуманізму» [10].

У наукових розвідках Л. Шумної щодо гуманності як принципу соціального обслуговування зазначено, що цей принцип передбачає «... передовсім, терпиме ставлення до набувача послуг, незалежно від того, хто він є – інвалід, пенсіонер, неповнолітній, бездомний» [15, с. 608], і працівник соціальної служби має дотримуватися вимог гуманізму й милосердя, адже громадяни мають право на шанобливе й гуманне ставлення до себе з боку соціальних працівників. Убачається, що такі пропозиції належать більше до морально-етичних норм поведінки соціальних працівників, а не до вимог принципу гуманності як принципу правотворчості.

У сфері цивільного права принцип гуманізму виступає як загальноправовий принцип. У цьому випадку складники принципу гуманізму охоплюють такі засади, як неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимість безпідставного позбавлення права власності, свобода договору, свобода підприємницької діяльності, судовий захист цивільного права та інтересу, справедливість, добросовісність, розумність тощо.

Керуючись вимогами принципу гуманізму, законодавець і будь-який суб'єкт правотворчої діяльності сприяє формуванню якісно вдосконаленої та ефективної системи національного законодавства, що є основою для подальшої ефективної модифікації державно-правової дійсності.

Висновки.

1. Враховуючи наявні очевидні відмінності між усіма принципами правотворчості, їхню неоднакову суть і зміст, спрямованість і значення, ми можемо констатувати певну змістову близькість між ними саме завдяки принципу гуманізму. Визначальне місце та вихідна роль належать принципу гуманізму, тому що реалізація всіх основоположних принципів правотворчої діяльності, їхня трансформація і імплементація у праворегулятивну площину відбувається на основі і за допомогою принципу гуманізму. Принцип гуманізму, на основі якого має здійснюватися правотворча діяльність усіма її суб'єктами, передбачає певні вимоги, зокрема: адекватне відображення в змісті нормативно-правових актів загальнолюдських цінностей, закріплення в них основних соціальних умов реалізації прав і свобод людини й громадянина, їх рівність, вчасний захист і відповідність прийнятих норм міжнародним стандартам.

2. У правотворчій діяльності принцип гуманізму є фундаментом і має однаковий прояв абсолютно у всіх галузях права, проте відображення і вплив деяких його вимог різняться. Це залежить від специфіки і характеру правовідносин тієї чи іншої галузі права, а також способів владного впливу на ці відносини, тобто від предмета і методу правового регулювання. Наприклад, реалізація всіх вимог принципу гуманізму забезпечується і гарантується насамперед Конституцією України, де визначено пріоритет загальнолюдських цінностей, закріплено принципи соціальної справедливості, утверджено демократичний і гуманістичний вибір народу України, задекларовано прихильність України загальновищезначимим нормам міжнародного права.

Для цивільного права гуманістичний зміст норми права передбачає юридичну рівність учасників цивільних правовідносин, їхнє вільне волевиявлення, майнову самостійність тощо. Для кримінальної та кримінально-виконавчої галузей права головною засадою є справедливість, і реалізація принципу гуманізму дає змогу перетворити кримінальне право з репресивного інструмента на інструмент профілактики та запобігання злочинності. Найголовнішою в кожній галузі права є реалізація вимог принципу гуманізму так, щоби створити адекватний баланс інтересів усіх учасників правовідносин, рівність сторін, неможливість зовнішнього примусу тощо.

Література:

1. Віхров О.П., Віхрова І.О. Теорія держави і права : навч. посіб. / Чернівці. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернівці : Десна Поліграф, 2015. 301 с. URL: https://pidruchniki.com/84567/pravo/ponyattya_zmist_vidi_pravotvorchosti (дата звернення: 20.01.2019).
2. Гіда Є.О. Теорія держави та права : підручник. Київ : О.С. Ліпкан, 2011. 575 с. URL: https://pidruchniki.com/1157071845069/pravo/pravotvorchist_ponyattya_printsipi_vidi_stadiyi#46 (дата звернення: 15.01.2019).
3. Жуков С.М. Гуманізм як феномен, як світоглядний принцип нової парадигми освіти; гуманістичне виховання, становлення підростаючої особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 9. С. 37–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprr_2011_9_8 (дата звернення: 12.01.2019).

4. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.01.2020).
5. Косович В.М. Принципи права, принципи правотворчості та принципи у нормативно-правових актах. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична*. 2016. Вип. 63. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlpu_2016_63_3 (дата звернення: 19.01.2020).
6. Олійник О.С. Принцип гуманізму в кримінальному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 286–289. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/55.pdf> (дата звернення: 20.01.2020).
7. Орловська Н.А. Лібералізація чи гуманізація: до питання про тренд розвитку кримінального законодавства України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 6. С. 93–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vrgc_2016_6_14 (дата звернення: 20.01.2020).
8. Ортинська Н.В. Співвідношення принципів гуманності та ефективності при притягненні неповнолітнього до кримінальної відповідальності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 304–308. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpum_2016_837_51 (дата звернення: 22.01.2020).
9. Донченко О.І. Особливості і проблеми розвитку правотворчості в сучасних умовах: монографія / за заг. ред. д. філос. н, к. ю. н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України В.П. Плавича. Одеса : Фенікс, 2018. 348 с.
10. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 22.01.2019).
11. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1657.html> (дата звернення: 10.01.2020).
12. Славова Н.О. Антропоцентризм як принцип правотворчості. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 1. С. 134–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pchdu_2013_1_22 (дата звернення: 21.01.2020).
13. Чабур С.В. Принципи правотворчості. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 2. С. 64–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2017_2_8 (дата звернення: 22.01.2020).
14. Чеботарьов С.С. Гуманізм як принцип права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 205–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_26 (дата звернення: 22.01.2020).
15. Шумна Л.П. Доступність і гуманність як принципи соціального обслуговування. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 604–609. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2013_27_81 (дата звернення: 19.01.2020).

Donchenko L. The manifestation of the principle of humanity in some branches of law

Summary. The article is devoted to the theoretical analysis of humanism as a principle of law-making activity.

The principle of humanism, based on which lawmaking should be carried out by all authorized entities, is the humanistic content of the norm of law. It sets certain requirements, particularly regarding the adequate reflection of universal human values in the legal acts. These requirements also fix the basic social conditions in the legal acts for the effective realization of the rights and freedoms of human and citizen, their equality, timely protection and compliance of the adopted legal acts with international treaties and standards.

The article draws attention to the fact that, in jurisprudence, humanism acts as a principle of law, as a connecting component between all existing principles of law, that allows implementing and transforming its requirements for all state-legal categories, including lawmaking. Legal acts, as a result of law-making activity, should reflect all universal human values.

The author emphasizes that given the existing obvious differences between all the principles of lawmaking, their different essence and content, focus and significance, a certain substantial similarity between them is evident precisely due to the principle of humanism. The decisive place and initial role belong to the principle of humanism as the implementation of all the basic principles of lawmaking, their transformation and implementation in the regulatory sphere take place on the basis of and with the help of the principle of humanism.

It is also determined that the principle of humanism is the foundation for lawmaking and has the same manifestation in absolutely all branches of law, however, the reflection and influence of some of its requirements differ. It depends on the specifics and nature of the legal relationship of a particular branch of law, as well as on the means of influence on these relations, that is, on the subject and method of legal regulation. The article draws attention to constitutional, civil and criminal law. Thus, the implementation of all the requirements of the principle of humanism is ensured and guaranteed first of all by the Constitution of Ukraine, which determines the priority of universal values, enshrines the principles of social justice, approves the democratic and humanistic choice of the people of Ukraine, and declares Ukraine's commitment to universally recognized norms of international law. For civil law, the humanistic content of the rule of law presupposes the legal equality of participants in civil legal relations, their free expression of will, property independence, etc. For the criminal law and criminal procedure, the main principle is justice, and the implementation of the principle of humanism allows turning criminal law from a repressive tool to a tool for crime prevention. The main thing in each branch of law is the implementation of the requirements of the principle of humanism to create an adequate balance of interests of all participants in legal relations, equality of parties, the impossibility of external coercion, and the like.

Key words: law-making activity, principles of lawmaking, humanism, equality, justice.